

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ КОЛОРИСТИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

Лариса ДРОБАХА (Вінниця, Україна)

У статті розглядаються питання, пов'язані з відображенням національного світосприйняття у різних мовах. Виконане дослідження підтвердило факт існування мовних картин світу. Виявлено певні особливості вживання колористичних прикметників в українській, російській, німецькій, англійській, французькій мовах.

The article deals with the questions of the national mentality reflection in different languages. The conducted research proved the existence of world's language pictures. There have been found some peculiarities of usage of adjectives with colours' meaning in Ukrainian, Russian, German, English, French.

Стаття присвячена проблемі аналізу семантики колористичних прикметників у контрастивних дослідженнях. Останнім часом у лінгвістиці звертається увага на існування мовних картин світу.

Більшість праць останніх років відображає поглиблений інтерес дослідників до вивчення семантики кольору, наприклад, у царині психології [2], літературознавства [5], у мовознавчих розвідках з російської [3], німецької [3], англійської мов [1]. При цьому бракує робіт з цієї проблематики саме у зіставному аспекті. Зіставне вивчення мовних культур бере свій початок ще у творах Вільгельма фон Гумбольдта, який вбачав у мові втілення самобутності цілого народу.

Зупинимося на деяких основних кольорах і проаналізуємо спільні та розбіжні особливості їхньої семантики в українській, російській, німецькій, англійській та французькій мовах. Психосемантика кольору є наукою, що вивчає значення окремих відтінків кольору і кольору взагалі. Незаперечним є той факт, що асоціації, які пов'язані з тим або іншим кольором, мають свою оцінну природу позитивного чи негативного характеру. Розглянемо спочатку випадки, що виявляють спільні риси у вживанні колористичних прикметників зіставляваних мов.

Основним значенням прикметника **“чорний”** є **“темний”** у протиставленні білому, що зустрічаємо в наступних прикладах: **рос.** *’черным*

по-білому (написано, сказано і т.п.) ясно і чітко' [9: 720] – **нім.** 'da steht es schwarz auf weiß (це тут надруковано, написано чорним по білому)' [7 (2: 330)] – **фр.** *noir sur blanc* [10]; **укр.** *чорний* 'темний від загару, засмаглий на сонці; //темношкірий (як ознака раси)' [8: 1381] – **рос.** *черный* – **англ.** *black*; **нім.** *ins Schwarze treffen* – **фр.** 'mettre dans le noir – потрапити в центр мішені, в саму суть справи' [10]. Поняття нелегального ринку також розкривається у семах “темний, прихований”: **укр.** *чорний ринок* – **рос.** *черный рынок* – **нім.** *der schwarze Markt* – **англ.** *black market* – **фр.** *marché noir*.

Переносні значення прикметника “чорний” з негативним відтінком пов’язані з тими асоціаціями, які найчастіше викликає цей колір (сум, темрява, похмурість і т.п.). Наприклад: **укр.** 'чорний перен. властивий злісній, низькій, підступній людині' [8: 1381] – **рос.** *черная неблагодарность* – **фр.** *poire ingratitude*; **укр.** *чорний* 'нахмурений, занепокоєний, сумний' [8: 1381] – **рос.** 'Черные мысли. В черных красках изобразить что-либо. Видеть все в черном свете' [9: 720] – **нім.** 'schwarze Gedanken; ein schwarzer Tag (роковий день)' [7 (2: 330)] – **англ.** 'things look black – становище виглядає безнадійним' [6: 77] – **фр.** 'faire un tableau noir de... – уявляти щось в похмурому світлі' [10]. З “похмурим” гумором пов’язані вирази: **укр.** *чорний гумор*, **рос.** *черный юмор*, **фр.** *humour noir*.

Вирази **укр.** 'чорна пляма – те, що ганьбить, плямує чию-небудь репутацію' [8: 1381] та **нім.** 'sich schwarz machen – перен. заплямувати себе' [7 (2: 330)] перегукуються з **рос.** 'Черные списки – в капіталістичних країнах: списки осіб, яких за політичними міркуваннями не приймають на роботу, звільняють в першу чергу' [9: 720] – **нім.** 'j-n auf die schwarze Liste setzen (занести к-н до чорного списку)' [7 (2: 330)]. При негативній оцінці злочинних чи “темних” справ, вживаються такі вирази як: **рос.** 'Черное дело сделал кто-либо' [9: 720] – **нім.** 'eine schwarze Tat – темна справа, злочин' [7 (2: 330)]; **укр.** *чорна магія* – **рос.** *черная магия* – **нім.** *die schwarze Kunst*.

Вживання у зіставлюваних мовах прикметника “червоний” співпадає як в основному значенні, так і переважно в переносних. Виявляємо, наприклад: **укр.**

’червоне вино – вино, виготовлене з певних сортів винограду темного кольору’ [8: 1374] – **рос.** *красное вино* – **нім.** *Rotwein* – **англ.** *red wine* – **фр.** ’*rouge*’, ’*gros rouge* – дешеве червоне вино’ [10]; **укр.** *червоний* ’з рожевими щоками’ [8: 1374] – **нім.** *rote Backen* – **англ.** *red cheeks*; **укр.** *червоний* ’перен. політ. іст. який стосується революційної діяльності; *червоні* – захисники радянського соціалістичного ладу; воїни радянських революційних військ’ [8: 1374] – **рос.** ’*Красные войска. Красные вступили в село*’ [9: 245] – **нім.** ’*die Rote Arme*e (червона армія); *Rot Front!* іст. Рот фронт! (вітання німецьких комуністів)’ [7 (2: 269)] – **англ.** ’*the Reds* “червоні“ – прихильники революційних ідей; комуністи’ [6: 585] – **фр.** ’*rouge* – червоний, революційний’ [10]; **нім.** ’*rot sehen* – втратити голову від гніву’ [7 (2: 269)] – **англ.** *to see red* – **фр.** *voir rouge*.

Прикметник “**білий**” співпадає в прямому значенні **укр.** ’*біле вино* – натуральне виноградне вино’ [8: 51] – **рос.** *белое вино* – **нім.** *Weißwein* – **англ.** *white wine* – **фр.** *blanc* та в наступних переносних значеннях: **укр.** ’*білий вірш* – вірш без рим’ [8: 51] – **рос.** *белый стих* – **фр.** *vers blanc*; **укр.** ’*біла пляма* а) необжитий, невивчений район; б) недосліджене питання’ [8: 51] – **рос.** *белое пятно* – **нім.** ’*ein weißer Fleck auf der Landkarte* – біла пляма на (географічній) карті; *ein weißes Blatt sein* – бути недослідженим’ [7 (2: 583)]; **укр.** *біла ворона* перен. про людину, що виділяється чимось незвичайним – **рос.** *белая ворона* – **нім.** *ein weißer Rabe* – **англ.** *white crow*.

Цікавим є словосполучення “білий” + “ніч”. У множині цей вираз позначає **укр.** ’*білі ночі* – літні ночі на півночі, коли вечірній присмерк зливається зі світанком’ [8: 51] – **рос.** *белые ночи* – **фр.** *les nuits blanches*, а в однині, зокрема, в англійській та французькій мовах реалізується як **англ.** *white night* – ніч без сну [6: 797] – **фр.** *nuit blanche* [10].

Однією із сем семи “**зелений**” є “недозрілий”, що відображає як пряме так і переносне значення цього прикметника. Наприклад, **рос.** *зелен виноград* – вислів з байки Езопа про те, коли виправдовують свою бездіяльність, шукаючи будь-які причини – **укр.** *виноград ще зелений* – **фр.** *les raising trop verts* [10]; **укр.** *зелений* ’перен., розм. який не мав життєвого досвіду; недосвідчений’ [8:

363] – **рос.** 'розм. *Зеленая молодежь. Молодо-зелено* (про незрілу молодь)' [9: 187] – **нім.** '*ein grüner Junge (Dachs)* – розм. *молокосос*' [7 (1: 576)] – **англ.** '*green hand* – новенька, недосвідчена людина' [6: 315] – **фр.** '*verte jeunesse* – бурхлива молодість, *toujours vert* – завжди молодий' [10]. Зелений колір доларів зумовив і їх назву: **фр.** '*billet vert* – доллар' [10] – **англ.** '*greenback* – амер. розм. паперові гроші' [6: 315] – **укр.** *зелені* – **рос.** *зеленые*.

Переносні значення прикметника **“сірий”** відображають основні характеристики цього кольору. Порівняймо: **укр.** '*сірий* – перен. нічим не примітний, невиразний' – **рос.** '*серое существование*' – **фр.** '*gris* – нецікавий'; **укр.** '*сірий* – неосвічений, малокультурний' – **рос.** *серый человек* – **фр.** *l'homme gris*; **укр.** '*сірий* – бідний за змістом' [8: 1130] – **рос.** '*Серая повесть* – про художній твір, лекцію і т.п.' [9: 582]; **укр.** '*сірий* – хмарний, похмурий (про погоду, ранок, день)' [8: 1130] – **рос.** *серая погода* – **нім.** *graues Wetter*.

Заслужують на увагу також цікаві переносні значення колористичних прикметників **“жовтий”**, **“голубий/синій”**, **“рожевий”**. Наприклад: **рос.** '*желтая пресса* (також про бульварно-сенсаційну буржуазну пресу)' [9: 156] – **укр.** *жовта преса* – **нім.** *gelbe Presse* – **англ.** *the yellow press*;

укр. '*голуба кров* – ірон. про дворянське, аристократичне походження кого-небудь' [8: 190] – **рос.** *голубая кровь* – **нім.** *blaues Blut* – **англ.** *blue blood* – **фр.** *sang bleue*;

укр. '*синя панчоха* – зневажл. суха, черства жінка, що втратила чарівність, цілком віддалася науковим інтересам, книгам і т.п.' [8: 1123] – **рос.** *синий чулок* – **англ.** *bluestocking*;

укр. '*рожевий* – перен. нічим не затьмарений; радісний, світлий; //з радісними сподіваннями (про мрії, надії, плани). *Дивитися крізь рожеві окуляри*' [8: 1038] – **рос.** '*Розовые мечты. Сквозь розовые очки смотреть* (уявляти все в приємному вигляді). *Видеть что-нибудь в розовом свете*' [9: 557] – **нім.** '*alles rosa (durch die rosa Brille) sehen*' [7 (2: 268)] – **фр.** *voir tout en rose* [10].

На фоні спільних рис виявляємо також випадки неспівпадання семантики колористичних прикметників зіставляваних мов. Якщо в українській та російській мовах маємо спільне значення: **укр.** *чорний* 'непрофесійний, підсобний, важкий фізично, часто пов'язаний з виробничим брудом, пилом тощо (про роботу, працю)' [8: 1381], **рос.** *черная работа*, то в німецькій та французькій виявляємо: **нім.** '*Schwarzarbeit* – протизаконне заняття будь-якою діяльністю, розм. "ліва" робота' [7 (2: 330)], **фр.** '*travail noir* – робота "наліво"' [10]; **фр.** *un blanc* – 'центр мішені' [10] (білий), а в українській та російській мовах біла площа навколо мішені, де немає очок, називається "молоком", оскільки є білою. При називанні важких хвороб **укр.** *чорна хвороба* позначає 'падуча хвороба; епілепсія' [8: 1381], а **нім.** *der schwarze Tod* 'чума' [7 (2: 330)].

В наведених прикладах вжито один і той самий колір, але вирази відрізняються семантично. Цікавими є приклади, коли вирази позначають одне і те саме явище, але при цьому у зіставляваних мовах вживаються різні колористичні прикметники. Наприклад: **нім.** *der gelbe Neid* [7 (1: 532)] (жовта заздрість) – **укр.** *чорна заздрість*, **рос.** *черная зависть*; **фр.** *être vert de froid* (бути зеленим від холоду) – **укр.** *посиніти від холоду*, **рос.** *посинеть от холода*; **фр.** *noir, être gris* [10] (чорний, сірий) – бути напідпитку – **нім.** *blau* (синій).

Заслужують на особливу увагу приклади, що відображають національно-культурну специфіку семантики колористичних прикметників у зіставляваних мовах. Так, наприклад, виявляємо в **українській мові**: 'чорна – в'язниця'; 'чорна рада – загальна козацька рада, скликана в 1663 р. поблизу Ніжина для обрання гетьмана Лівобережної України, в якій взяли участь селянство і міська біднота';

'зелена неділя – церковний день, яким починаються зелені свята';
'зелений театр – літній театр серед зелені';

'сірий список – список шкідливих речовин, які можуть бути скинені в морські та океанські води за міжнародною угодою';

’біла книга – збірник документів із метою інформування про діяльність уряду в тій або іншій галузі (дипломатичній, військовій і т.п.)’ [8: 1381, 363, 1130, 51].

У *російській мові*: ’В черном теле держать кого-либо – погано поводитися з кимось’; ’черный ворон – заст. закритий автомобіль для перевезення арештованих’;

красный ’вживається в народному мовленні і поезії для позначення чого-небудь гарного, яскравого, світлого і т.п.; *Красный денек. Красная девица. Долг платежом красен.*’; ’*Красная строка* – 1) перший рядок абзацу з відступом; 2) рядок-заголовок’; ’*Красная цена* – розм. найвища, яку можна дати за щонебудь’; ’*Красное слово* – розм. дотепне зауваження’; ’*Красной нитью проходит* – чітко підкреслюватися, виділятися (про яку-небудь ідею)’;

желтый ’перен. погоджувальний, що зраджує інтереси робочого класу. *Жовті профспілки*’; ’*До зеленого змия* – розм. напиться до галюцинацій, до білої лихоманки’; ’*зеленая тоска* – розм. велика нудьга’;

’перен. іділійний. *Голубая мечта*’; ’*Голубая роль* – малопомітна роль позитивного героя’;

’*Белая горячка* – тяжка психічна хвороба на ґрунті алкоголізму’; ’*Белая кость* – ірон. про дворян’; ’*Белый билет* – свідоцтво про звільнення від військової служби’ [9: 720, 245, 156, 187, 112, 38].

У *німецькій мові*: ’*der gelbe Paß* – жовтий білет (повії)’;

’*der grüne Markt* – овочевий ринок’; ’*über die grüne Grenze gehen* – перейти кордон’;

’*die blaue Blume* – синя квітка (символ ідеалу мрії у німецьких романтиків)’; ’*der blaue Brief* – розм. 1) повідомлення про звільнення (з роботи тощо), 2) лист вчителя батькам невстигаючого учня’ [7 (1: 532, 576, 269)];

’*schwarze Diamanten*– чорні алмази (про кам’яне вугілля)’; ’*schwarz* розм.. католицький, *schwarz sein* – бути набожним’; ’*ein schwarzes Herz* – зле серце’;

’*der rote Meister* – заст. евф. кат’;

'*Der weiße Sport* – 1) зимовий спорт; 2) теніс'; '*eine weiße Hemdbrust, eine weiße Weste* – незаплямована репутація'; '*weißes Gold* – біле золото (про бавовну, цукор, порцеляну і т.д.)' [7 (2: 330, 268, 583)].

В **англійській мові**: *yellow* 'розм. боягузливий, *he has a yellow streak in him* – він-боягуз'; 'заст. заздрісний, ревнивий, підозрілий (про погляд і т.п.)'; '*yellow flag* – карантинний прапор';

'*green winter* – м'яка зима без снігу';

'*blue sky law* – амер. закон, що регулює випуск і продаж акцій та цінних паперів'; '*blue study* – похмурі роздуми';

'*grey mare* – жінка, яка тримає свого чоловіка під наглядом';

'*white man* – порядна людина'; '*white slave* – "біла рабиня", повія' [6: 810, 315, 316, 797].

У **французькій мові**: '*cabinet noir* – секретний відділ поліції'; '*point noir* – складність, небезпека, складна ділянка'; '*roman noir, film noir* – детективи';

'*colère jaune* – сильний гнів'; '*un jaune* – штрейкбрехер – людина, яка йде на роботу, коли інші страйкують';

'*numéro vert* – телефонний номер безкоштовного виклику служби'; '*verte semonce* – сувора догана'; '*langue verte* – блатна мова';

'*bleu* – початківець', '*gros bleu* – погане червоне вино';

'*blanc* – той, хто не був засуджений'; '*mariage blanc* – фіктивне одруження'; '*examen blanc* – попередній екзамен';

'*ce n'est pas rose* – це неприємно'; '*tout n'est pas rose pour lui* – йому несолодко' [10].

Про тісний взаємозв'язок між українським та російським народами свідчить той факт, що вони мають схожі риси в менталітеті, культурі та історії. Виявляємо, наприклад, вирази, які є звичними як для українців так і для росіян: **укр.** *Відкласти гроші на чорний день* – **рос.** *Отложить деньги на черный день*; **укр.** *'чорна кістка* – заст. люди недворянського походження' – **рос.** *черная кость*; **укр.** *'чорні люди* – російські селяни в XV-XVII ст., які жили на чорних, тобто державних, землях' – **рос.** *черные люди*; **укр.** *'чорний хід* – прохід у

будівлі, призначений переважно для господарських потреб’ – **рос.** *черный ход в доме*; **укр.** ’заст. за упередженими уявленнями – чарівницький, чаклунський, пов’язаний з нечистою силою, //чорне слово – лайка зі згадуванням чорта’ [8: 1381] – **рос.** ’заст. *черным словом* (лаяти і т.п.)’ [9: 720];

укр. ’*червона книга* – багатотомне видання, яке здійснюється Міжнародною спілкою охорони природи і містить відомості про види тварин і рослин, які зникають і потребують охорони’ [8: 1374] – **рос.** *красная книга*;

укр. ’*білий* – перен. іст. ворожий радянській владі; контрреволюційний’ [8: 51] – **рос.** *белые*;

укр. ’*зелена вулиця* – про відсутність перешкод, затримок у здійсненні чого-небудь’ – **рос.** ’*зеленая улица; Новому – зеленую улицу*’ [9: 187]; **укр.** ’*зелений патруль* – громадська група, що здійснює нагляд за рослинністю, охорону її’ – **рос.** *зеленый патруль*; ’*зелена аптека* – про дикорослі лікарські рослини’ [8: 363] – **рос.** *зеленая аптека*.

Отже, проведений аналіз семантики колористичних прикметників переконливо свідчить про існування мовних картин світу. Для будь-якого зіставного дослідження вагомим є виявлення розбіжностей у світосприйнятті різних народів. Семантика прикметників на позначення кольору є різнобарвною, оскільки співпадаючи за основним значенням, колористичні прикметники можуть, виходячи з прикладів, специфічно вживатися у переносних. Звичайно, мови не існують відокремлено одна від одної, оскільки в процесі ознайомлення з культурою, творами літератури і мистецтва народи контактують і часто запозичують певні слова або вирази. Але разом з тим кожна нація зберігає свою культуру і традиції, що яскраво відображаються у мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Венкель Т.В. Синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні характеристики прикметників на позначення кольору в англійській мові автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Львів, 2004. – 20 с.

2. Вовнянко Т.А. Суб'єктивна семантика колористичної стратегії в образотворчій діяльності автореф. дис. ...канд. філол. наук.–Одеса, 2003. – 20 с.
3. Іваненко С.В. Одиичне та особливе в лексико-семантичних групах на позначення кольору в сучасній російській мові автореф. дис. ...канд. філол. наук. –Дніпропетровськ, 2001.–20 с.
4. Кантемір С.О. Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові автореф. дис. ...канд. філол. наук.–Одеса, 2003. – 20 с.
5. Ковальська І.В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англomовних художніх текстів) автореф. дис. ...канд. філол. наук. – К., 2001. – 20 с.
6. Англо-русский словарь. – М.: Русский язык, 1990. – 842 с.
7. Большой немецко-русский словарь в 2-х т.т.– М.: Русский язык, 1980.–1516 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ-Ірпінь: Перун, 2004. – 1440 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1988. – 749 с.
10. *Linguo 10*